

Geheim

LEO LENTZ EN HANS VAN TUIJL

Jos heeft iets bij zich. Het zit in zijn broekzak. Als je goed kijkt, kun je het zien. We zitten in de ochtendkring. Wat zou het kunnen zijn? De kinderen worden nieuwsgierig wanneer hij erover vertelt. Al snel blijkt iedereen wel iets geheimzinnigs bij zich te hebben dat angstvallig onder een vest of in de tas verborgen moet blijven. Een thema ontstaat langzamerhand vanzelf. Geheimen zijn spannend, je kunt er menig uur geboeid aan werken. Taalbeschouwing rond geheimen, kan dat ook?

Het themawerk

Taalbeschouwing rond "geheimen" is geen doel op zichzelf. Het gaat in de eerste plaats om het thema. De hele klas komt in het teken te staan van geheimen door allerlei activiteiten die rond dit onderwerp opgezet zijn. De taalbeschouwingsles is daar slechts één van. Het vormt zeker niet de hoofdmoot van het themawerk. Daarom nu eerst een korte beschrijving van de voornaamste thema-activiteiten. Vervolgens geven we een aantal mogelijke ideeën voor taalbeschouwingsonderwijs.

Nadat iedereen zijn of haar geheime voorwerp heeft laten zien en daarover verteld heeft, volgt een gesprek over geheimen. Wie heeft er wel eens een geheim? Iedereen. Vertel je je geheim altijd aan iemand? Of hou je het voor jezelf? We praten over vertrouwen dat je nodig hebt dat niemand het doorvertelt. Jos wil wel een geheim vertellen, maar kan hij de klas vertrouwen? Iedereen knikt ja. Beloven dat je er tegen iedereen over zult zwijgen. Elk kind belooft het plechtig met een handdruk. Jos vertelt zijn geheim dat we hier niet kunnen verklappen. De vertelde geheimen van de kinderen zijn opgeschreven en gedrukt. Een gedrukt geheim lijkt geen geheim meer tenzij je voor jezelf een geheime naam verzint. Pseudoniemen voor iedereen in de klas. Praten en schrijven over je buiten

gesloten voelen, omdat anderen een geheim hebben dat jij niet mag weten. Sommigen gebruiken daarvoor geheime taal of geheimschrift. Er verschijnen in de klas borden met raadselachtige woorden en tekens. Een eigen schrijftaal wordt ontwikkeld. En soms wordt een geheim verraden, wat doe je dan eigenlijk en wat zijn de gevolgen? Enkele weken lang is er regelmatig gewerkt rond het thema geheimen. Niet iedere dag, niet ieder uur, maar minstens één vaste middag per week. En soms, als het uitkwam, een uurtje op een andere dag.

Taalbeschouwing

Over geheimen staat niets in de taalmethode. We moeten zelf bedenken wat voor taalinzicht in dit thema ontwikkeld kan worden in klas 3/4. In principe zijn er eindeloos veel mogelijkheden, wanneer we nauwkeurig kijken naar de teksten van de kinderen en luisteren naar hun grapjes en woordspelletjes. Wij werken in dit artikel vier mogelijkheden van taalbeschouwingen uit. Taalbeschouwen is kijken. We kijken naar:

- het woord "geheim"
- de taal van geheimen
- met taal bondgenootschappen sluiten
- de taal van de namen.

Een geheimzinnig woord

Als je goed kijkt, bevat ieder woord eigenlijk een geheim, dat ontrafeld kan worden door bijvoorbeeld te kijken naar de vorm. "Ge-heim", wat is dat voor woord? Waar doet het ons aan denken? Welke woorden hebben net zo'n vorm? We gaan met de klas verzamelen. "Gedoe", roept Richard, dat gaat ook met "ge", "Gezeur", dat zegt mijn moeder altijd: houd op met dat gezeur! "Gedram", "Gehuil", "Geschreeuw". Plotseling komt er een stroom van ge-woorden. Geluid, gesprek, gebit, geloof. Ellen zit in haar woordenboekje te kijken en meldt: geduld, gedachte. "Ik heb geschreven", zegt Selahattin. "Geschreven" en weer komt een nieuwe stroom: gewerkt, geroepen, gelopen, gedaan, gehuild, enzovoort. Het bord staat vol kris-kras opgeschreven "ge"-woorden. Rijtjes maken. Welke woorden horen bij elkaar? De strenge moeders zorgen voor het eerste rijtje. Wat een gedoe? Wat een gezeur!

1 gedoe
gezeur
gedram
geschreeuw
geren
gesjouw
geklets
gelach

Selahattin geeft een aanzet voor een tweede rijtje wat je gedaan hebt.

1 gedoe	2 gedaan
gezeur	gelopen
gedram	gewerkt
-	geschreven
-	geroepen
-	-
-	-

Als het rijtje half af is, ontdekken we dat we de hele eerste rij kunnen gebruiken om de tweede aan te vullen. Ik heb gezeurd, gedramd, geschreeuwd. We hebben nu wel twee rijtjes, maar waar is ons geheim gebleven, vraagt Carla. Een derde rij:

1 gedoe	2 gedaan	3 geheim
gezeur	gelopen	geduld
-	-	gedachte
-	-	gesprek
-	-	geluid
-	-	gebit
-	-	geloof

Het eerste rijtje doe je, de tweede rij heb je gedaan, wat is er nu met de "geheim"rij aan de hand? Een geheim doe je niet, je hebt het niet gedaan, maar wat dan? "Een geheim heb je", zegt Melikka. Geduld heb je, een gedachte kun je hebben. Kun je een gesprek hebben? Jawel. En een geluid? "Ik doe een geluid", zegt Richard. "Ik heb zo'n raar geluid", zegt een ander. En dan: "hij heeft de klok geluid". Raar woord is dat. Het past eigenlijk in ieder rijtje. Geluid - luiden. Dat is het geval met meer woorden uit die rij. Gedachte - denken. Gesprek - spreken. Gebit? Ja, bijten. Geloof? Aarzeling. Loven? Opzoeken in het woordenboek. We schrijven die woorden ernaast. Overal past een woordje bij. Alleen... wat is er met geheim aan de hand? Geheim - heimen? Wat is dat heim? De meester weet het ook niet. Hij zal het opzoeken in een speciaal woordenboek. Toch een geheimzinnig woord, nietwaar? Dat woord "geheim" (1).

Waar gaat het om in deze taalbeschouwingsles? Kan de klas pas nu verder met het thema, omdat eerst het woord "geheim" onderzocht moet worden? Moeten in klas drie/vier de functiemogelijkheden van het voorvoegsel "ge-" behandeld worden? Moet op deze manier het verschil behandeld worden tussen zelfstandig naamwoord, voltooid deelwoord en zelfstandig gebruikt voltooid deelwoord? Het antwoord op al die vragen luidt hetzelfde: neen. In deze les gaat het erom dat de leerlingen oog krijgen voor de vorm van een woord. Het gaat om het leren kijken, onderzoeken, spelen en vergelijken, waarbij zowel het woordenboek als de eigen woordenschat en het eigen taalgevoel de bronnen van kennis zijn. Het gaat om het leren gebruiken, om het mobiliseren van dat vermogen dat iedere taalgebruiker bezit.

Niemand mag het horen ...

Een geheim moet je bewaren. Een geheim sluit je met jezelf of met anderen en verder mag niemand ervan weten. Woorden en zinnen die alleen in die ene groep gedeeld worden. De rest staat erbuiten. In taalbeschouwingsonderwijs kunnen we kijken naar woorden en zinnen, maar we kunnen ook onderzoeken hoe we de taal in alledaagse situaties gebruiken. Bijvoorbeeld bij geheimen.

ERBIJ HOREN

Waarom hoor je er soms wel bij en soms niet? In iedere klas, in iedere school, in iedere gemeenschap ontstaan groepjes en die hebben altijd wel een paar geheimen. Als je erbij hoort, merk je dat er afspraken gemaakt worden. Over wie er wel en niet bij mag. Over wat je wel of niet vertelt aan de juf of aan je ouders. Het is een soort bondgenootschap, waarin je elkaar vertrouwt en solidair bent. Welke ervaringen hebben de kinderen in dergelijke situaties? Wat verwacht je van elkaar? Ben je wel eens teleurgesteld? Kun je geheimen goed bewaren? Waarover gaan geheimen?

ERBUITEN STAAN

Als je erbuiten staat en je merkt dat er een geheim is, dan word je nieuwsgierig. Of jaloers. Bijvoorbeeld thuis, als je de kamer binnenstapt en je ouders stoppen plotseling met praten. Als er een groepje in de hoek van de klas staat te gniffelen en geheimzinnig omkijkt of je het niet kunt horen. Wat doe je als je erbuiten staat? Wat voel je dan? Houdt een geheim van een ander altijd iets vervelends in petto of volgt er ook wel eens iets leuks? Wanneer laat het je koud en wanneer maak je je er druk om? Probeer je wel eens iemand een geheim te ontfutselen en hoe doe je dat?

Trurvzfpuevsg

Eén van de manieren om een boodschap geheim te houden is een code te verzinnen die anderen niet begrijpen. Dat kan geheimschrift zijn, waarin alle woorden worden omgedraaid of bepaalde begrippen namen krijgen die anderen niet begrijpen. Veel avonturenboeken bevatten wel ergens een briefje met een raadselachtige boodschap. Het kan ook met geheimschrift.

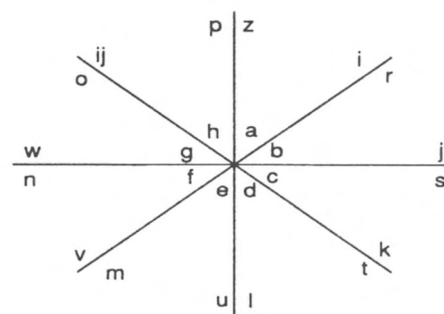
De klas uit het begin van dit artikel heeft met twee soorten geheimschrift gewerkt. De eerste was het schrift met de "lettersleutel". Zoals je een sleutel nodig hebt om een slot open te maken, zo heb je ook voor ieder geheimschrift een sleutel nodig. Bijvoorbeeld deze:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z

Het alfabet van 26 letters, verdeeld in twee rijen van dertien. De sleutel is: a = n, b = o, enzovoort. Iedere letter uit de bovenste rij wordt vervangen door de corresponderende letter uit de onderste rij. Hoe komt het dat we nu al die geheimschriftwoorden niet meer uit kunnen spreken? Lijken het nu nog wel Nederlandse woorden? En wie kan de volgende regel nog uitspreken?

NVN 5A7 4AMVA7

De letters zijn vervangen door tekens. Voor de ontcijfering heb je de stersleutel nodig. Teken een ster op het bord en vul die langzaam in.

de x en de q zijn weggelaten. Die heb je toch bijna nooit nodig. Wat is nu het verschil tussen dit schrift en ons schrift?

Er zijn heel wat tekensystemen die door groepen gehanteerd worden. De marconist met zijn streepjes en punten, de pictogrammen op het station, verkeersborden, de vlaggen op de schepen, enzovoort. Die zijn niet geheim.

Indien Marokkaanse kinderen in de klas het Arabisch schrift beheersen is dat een extra mogelijkheid voor uitbreiding. Hoe kun je die verschillende manieren van schrijven vergelijken? Letters tellen bijvoorbeeld. Waar kun je trouwens terecht met onze letters en in welke landen zien ze ons schrift als geheimschrift? Wanneer zijn onze letters bedacht? Schreven er toen ook al mensen op andere manieren? Letters en tekens vormen een boeiend onderwerp in taalbeschouwingsonderwijs.

Namen om je in te verschuilen

Hoe kun je iets geheims opschrijven, er een tekst van drukken zonder jezelf bloot te geven? Je verzint een geheime naam. Eigenlijk verstop je je dan een beetje in die naam. Je zal niet de eerste schrijver zijn die dat doet. Trouwens, ook in de oorlog verzonden mensen schuilnamen om niet opgepakt te worden. Hoe verzint je een schuilnaam? Je kunt je eigen naam iets veranderen of de naam nemen van iemand die je wel graag zou willen zijn. Kinderen verwisselen en ruilen elkaars namen. De broers Hammed en Abdoel kiezen dezelfde achternaam en verruilen de voornamen. Zo wordt Abdoel nu Hammed de Vos, Melikka wordt Anita van Breëna. Veel buitenlandse kinderen bleken in een klas Nederlandse namen te kiezen. Sommige namen betekenen ook iets. Hammed de Vos, verschuilt die zich ook als een vos? Namen en betekenissen. Waarom klinkt Breëna als een Nederlandse naam? Kijken naar namen: taalbeschouwingsonderwijs. We geven een paar ideeën.

NAMEN VERZAMELEN

De kinderen verzamelen de namen van de hele klas op het bord. Wanneer er veel buitenlandse namen zijn, kunnen die gerubriceerd worden op het land van herkomst. Welke namen komen erg vaak voor in Nederland, Turkije, Marokko, Portugal? Kijken in het telefoonboek van welke namen je lange rijen vindt. Naambordjes op de deuren in de buurt verzamelen en onderzoeken waar de bewoners uit de buurt vandaan komen.

NAMEN-GESCHIEDENIS

Toen, lang geleden, Jan van de Bos verhuisde naar de rivier, veranderde ook zijn naam en werd hij Jan Dijkman genoemd. Sinds 1811 heeft iedereen echter een vaste achternaam. In dat jaar moest iedereen die nog geen achternaam had er een verzinnen en laten registreren. Sommigen zochten een naam die hoorde bij de plaats waar ze woonden, anderen kozen voor hun beroep: de Bakker, Smid, Timmerman, de Boer; weer anderen vonden een naam in een eigenschap van henzelf: de Bruin, de Korte, de Rooie. Ook dieren vormden een inspiratiebron: de Vos, de Haas, d'Hondt, Konijn, de Leeuw. En sommigen vonden het maar onzin en verzonden grappige namen als Naaktgeboren en Suykerbuyk. In de grote schatkamer van namen kunnen de kinderen op zoek gaan naar namen die passen bij plaatsen, dieren, kleuren, eigenschappen en beroepen. Misschien zijn er ook nog wel andere rubrieken te maken. In een spel kan een ieder een nieuwe achternaam verzinnen, die op eenzelfde manier goed bij je past. En tenslotte vormen gekke namen natuurlijk een bron van veel plezier. Wie kan de grappigste naam vinden in 't telefoonboek? Oppassen dat de slachtoffers niet met telefoontjes lastig gevallen worden.

NAMEN UIT DE OMGEVING

Straatnamen uit de buurt, waar komen die vandaan? Iedereen schrijft zijn adres op het bord en

die namen kunnen gerubriceerd worden. Zegt de naam ook iets over de geschiedenis van de straat of de buurt? De Fagelschool staat in de Fagelstraat. Die naam komt ook een paar keer in 't telefoonboek voor. Fagel, wie was dat? Hoe zou je daar achter kunnen komen? Zouden de Fagels uit het telefoonboek het weten? Waar komt de naam van de woonplaats vandaan? En waarom heet Nederland geen Bovenland?

Leo Lentz en Hans van Tuijl
p/a SLO, Postbus 2041, NL - 7500 CA Enschede.

NOTEN :

Dit artikel is verschenen in de Katernen taalvaardigheid in de basisschool (redactie Leo Lentz en Hans van Tuijl), een uitgave van de SLO (Enschede). (NVDR) In de rubriek Ingeboekt wordt de volledige bundel gerecenseerd. Het werd overgenomen met de toestemming van het Instituut

(1) Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, geeft bij "heimen" als betekenissen:

1 afheinen, afperken

2 bergen, stoppen

Vroeger hadden we dus wel een werkwoord "heimen", dat verwant was met "heim" of "heem", het eigen huis of erf. We vinden die woorden nog terug in ons "heimelijk", "heimwee", het Engelse "home" en natuurlijk in "geheim".

Dienst Media en Informatie Technologie

Deze dienst, waar de meeste scholen (met inschrijvingsnummer) terecht kunnen biedt de volgende mogelijkheden :

- ontlenen van 16 mm films (catalogus op school);
- kopiëren videoproducties waaronder B.R.T.-programma's (schooltelevisie). Cassette opsturen voor programma's van het lopende jaar. Oudere programma's worden geleverd op een cassette met gegroepeerde programma's per discipline en leeftijdsgroep;
- schoolradioprogramma's worden gekopieerd op cassette;
- een distributiesysteem voor educatieve software wordt uitgebouwd.

Adres : Handelskaai 7, Brussel. Tel : 02/ 217.41.90.

School en Museum

Het septembernummer van School en Museum bevat het herfstprogramma : wandelvoordrachten, toneel, lezingen, poëzie en proza, beeldopvoeding voor het onderwijs.

School en Museum, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Koloniënstraat 29 - 31, 1000 Brussel. 02/510.36.56.